

Bilgi Toplum İlişkisi ve Türkiye

Bülent YILMAZ*

Özet

Bu çalışmada, toplumun bilgiyi neden, nerede, ne kadar, nasıl ürettiği ve kullandığı, onu nasıl algıladığı ve edindiği, bilgi ile ilgili kurumların niceliği ve niteliği, kısaca bilgi ile ilişkisi nin düzeyi ve niteliğini içeren anlamıyla bilgi-toplum ilişkisi, ilgili veriler temelinde incelenme ye çalışılmıştır. Okuryazarlık, okuma alışkanlığı, okullaşma düzeyi, kütüphanelerin nicelikleri,yıllık kitap-dergi üretimi, AR-GE etkinlikleri ve İnternet kullanımı gibi ölçütler çerçevesinde yapılan değerlendirmelerde, Türkiye'de sağlıklı ve güçlü bir bilgi-toplum ilişkisini, dolayısıyla bilgi teknolojilerinin üretimini ve bilinçli kullanımını sağlayacak eğitimsel, kültürel, bilimsel ve teknolojik koşulların yetersiz olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler : Bilgi, teknoloji.

Abstract

In this study, the relationship between society and information has been discussed in the context of quality and quantity of societal institutions; literacy, reading habit, schooling ratio, quantity and quality of libraries, publishing life, research and development activities and internet usage. It has been found out that the relationship between information and society in Turkey is weak in view of all these elements. Thus, it is understood that there are not sufficient educational, cultural, scientific and technological conditions that will provide the production and the usage of information technologies in Turkey.

Keywords : information, technology

Giriş

İnsanın varlık koşulu, 'bilme'nin aracı ve sonucu olarak "bilgi'nin, toplumsal değişmeyi sağlayan yapısal öğelerden 'teknoloji' ile ilişkisi ancak bilgi-toplum ilişkisi teme-

(*) Doç.Dr.,Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü

(**) Enformasyon anlamında bilgi

linde doğru değerlendirilebilir. Teknolojiyi yaratan, bilginin, içinde bulunduğu toplum tarafından üretilme-tüketilme nicelik ve niteliği irdelenmek böyle bir değerlendirme için zorunlu görünmektedir. Bilgi teknolojilerinin, çoğunlukla “özentiye dayalı”kullanma/tüketme çabası bireysel ve toplumsal gelişmenin ölçüsü olarak algılandığında, bu teknolojileri neden üretmediğimiz sorusu ve kaygısı genellikle tartışma alanına girememektedir. Oysa, teknoloji üretmeden tüketmenin toplumsal yapı dönüşümde hem sanıldığı kadar etkili olmadığı ve hem de “sağlıksız/çarpık” bir değişme neden olduğu söylenebilir. Diğer teknolojileri gibi bilgi teknolojilerinin üretimi de güçlü ve nitelikli bir Bilgi-toplum ilişkisine bağlı görünmektedir.

Bilgi-toplum ilişkisi, toplumun bilgiyi ne kadar, nasıl, ne zaman ve hangi amaçlarla ürettiğini ve tükettiğine (kullanıldığını) içeren bir olgudur. Bir başka deyişle, bilginin bireysel ve toplumsal işlevi ile algılanış biçimi sözünü ettiğimiz, ilişkiyi biçimlendiren yapının yansımalarıdır. Bu nedenle de bilginin üretim ve tüketim sürecindeki tüm kişi kurumlar bu ilişki çerçevesinde inceleme alanına girebilmektedir.

Bu çalışma şu sayıtlar temelinde biçimlendirilmiştir

1. Zorunlu/gerekli eğitimsel, bilimsel ve kültürel koşulları sağlamadan bilgiyi üretmez ve bilinçle (yaşamı doğru kavramanın ve 'doğru'yu bulmanın aracı olarak tüketemeyiz.
2. Bilgi üretmeden bilgi teknolojilerin yaratamayız. Dolayısıyla, gerekli koşullar olmadan teknolojiyi üretme ve bilinçle kullanamayız.
3. Bilgiyi ve dolayısıyla teknolojiyi üretmeyen/yaratamayan toplumlar, genelde başka toplumların ürettiği bilgiyi/teknolojiyi tüketirler*kullanırlar.
4. Başka toplumlardan alındığında, bilgi ve teknoloji, genellikle, bilinçle tüketilememe riski taşımaktadır.
5. Bilinçle" tüketilmeyen bilgi ve teknoloji bireysel ve toplumsal gelişmede gerçek işlevini yerine getiremez.

Kuskusuz, yukarıdaki sayıtlardan bilginin evrensel niteliğine bağlı olarak bilgi ve teknolojiye uluslararası alışverişin, etkileşimin, işbirliğininin yadsındığı sonucu çıkarılmamalıdır.

Çalışmamız, özellikle, her ülke gibi, Türkiye'de de bilgi ve teknolojinin üretim ve bilinçli tüketim koşullarının, yani bilgi-toplum ilişkisinin varlığı ve niteliği ile doğrudan bağlı olan eğitim, bilim ve kültürel 'durum' üzerine odaklanmaktadır. İlgili koşulların varlığı ve niteliğine ilişkin 'durum'un ortaya konmasının, bilgi teknolojilerine yönelik değerlendirmelere kuramsal zemin sağlama anlamında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bilgi-Toplum İlişkisi ve Türkiye

Tarihsel Arka Plan

İlk üniversitesinin, İstanbul Darülfünunu'nu kabul edersek, üniversite kurumunun ortaya çıkışından yaklaşık 700, ulusal kütüphanesinin 150 yıl sonra kurulması; matbaanın Avrupa'da icadından 274 yıl sonra kullanılmaya başlanması, bir anlamda, Türk toplumunun bilgi ile olan ilişkisinin tarihsel geçmişte çok güçlü olmadığını ortaya koyar- niteliktedir. Yaklaşık aynı büyüklükte coğrafya ve nüfusa sahip Avrupa'da matbaanın keşfinden sonra, 1450-1500 yılları arasında (50 yıllık sürede) 40.000 kitap yayımlanırken, Osmanlı'da 1729-1839 yılları arasında (110 yıllık sürede) yayımlanan kitap sayısı' yalnızca 180'dir (Baysal 1992:69). Müteferrika'nın ölümünden sonra 38 yıl boyunca hiç kitap yayımlanmamasını (matbaada basılmamasını) bilgiye gereksinim duymayan bir toplumun tarihsel göstergesi olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Yine, çok düşük düzeylerdeki okuryazarlık oranı (Ortaylı 1999: 200) Osmanlı'daki bilgi-toplum ilişkisinde Cumhuriyet'e devredilen altyapısal koşulun zayıflığını ortaya koymaktadır.

Günümüzde Durum

Bilgi-toplum ilişkisinde temel belirleyiciler olarak düşündüğümüz okuryazarlık oranları, eğitim sistemine ilişkin veriler, okuma alışkanlığına ilişkin veriler, yıllık kitap ve dergi sayıları, kütüphanelere ilişkin veriler, Araştırma-Geliştirme (AR-GE) verileri ve internet istatistikleri Türkiye'de bilgi teknolojilerinin üretim ve kullanım sürecinin altyapısal koşulları anlamına gelmektedir. Bu unsurlara ilişkin değerlendirmeler aşağıdadır.

Okuryazarlık

Günümüzde, içerik değişikliğine uğrayarak bilgisayar ve enformasyon okuryazarlığı anlamında algılanan okuryazarlık için Türkiye'de 1935 yılından 1990 yılına değin gerçekleşen değişim oranları aşağıda verilmiştir. Sözü edilen yeni okuryazarlık biçimlerine geçiş için ve ayrıca bilgiyi üretme ve tüketme için aşağıda oranları verilen temel okuryazarlığın bir ülkede bütünüyle sağlanmış, yani %100'ler oranına ulaşılmış olması gerektiği, bunun bir önkoşul olduğu söylenebilir.

Tablo 1. Türkiye'de Okuryazarlık Oranları

Yıllar	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam (%)
1935	29,35	9,81	19,25
1940	36,20	12,92	24,55
1950	45,34	19,35	32,37
1960	53,59	24,83	39,49
1970	70,31	41,80	56,21
1980	79,94	54,65	67,45
1990	88,78	71,95	80,46

Kaynak: DiE (2000 :77)

2000 yılı sayım sonuçları henüz değerlendirilmediğinden okuryazarlığa ilişkin son oranlar hakkında elimizde veri bulunmamakla birlikte, on yıllık artışlar dikkate alındığında, toplamda %90 civarında olduğumuz, düşünülebilir. Bu konuda sorunun, özellikle iki noktada ciddiyet kazandığı söylenebilir. Birincisi; okuryazarlıkta kadınlara ilişkin oranların hala önemli ölçüde düşük olması, diğeri de Türkiye'de bölgeler ve iller arasında yine bu konuda anlamlı farklılıkların bulunmasıdır. Bu konuda cinsiyete, bölgeye ya da benzeri unsurlara ilişkin farklılıkların bilginin toplumsallaşmasında (toplumun tümü tarafından kullanılmasında) engel yaratacağı açıktır.

Eğitim

Eğitim konusunda genel ve işlevsel bir ölçüt olması nedeniyle öncelikle okullaşma düzeylerine bakmakta yarar bulunmaktadır

Tablo 2. Yıllara Göre Türkiye'de Okullaşma Oranları

Yıllar	İlkokul (%)	Ortaokul (%)	Use (%)	Yükseköğretim* (%)
1970-71	86,4	32,7	17,6	6,1
1980-81	87,3	43,5	29,4	6,2
1990-91	94,1	58,4	37,6	9,7
1996-97	99,8	69,6	54,7	14,7

*Örgün öğretim. (Örgün öğretim+ Açık öğretim toplamı 1996-97 yılı için %22,4'tür.)

Kaynak: MEB (2001:24-25)

Okullaşma oranlarında yıllara göre düzenli bir artış olmasına karşın özellikle lise ve yükseköğretimde ciddi sorunlar olduğu görülmektedir. %15'lerdeki yükseköğretim

okullaşma oranının bilgi üretimi ve bilinçli bilgi tüketimi için yetersiz, olduğu söylenebilir. Yüksek öğretimdeki okullaşma oranlarının, örneğin; Finlandiya'da %72,3, İngiltere'de %48,3, Belçika'da %49,1, İspanya'da %46,1 olduğu göz, önüne alınırsa Türkiye'nin durumu daha açık olarak ortaya çıkmaktadır (DİE 1999). Ancak, ondan önce, lise okullaşma oranını çok daha yukarılara çekmek zorunlu görünmektedir. Günümüz, toplumlarında ilköğretim mezunu olmanın yetersizliği kabul edilir bir gerçektir. Bu oranların ifade ettiği bir başka gerçek de, toplumun bilgi ile ilişkisini sağlayacak temel araç olan en azından lise düzeyinde ve daha yüksek düzeyde bir okuldan mezun olmanın düşük olduğudur.

Bir başka veriye göre ise Türkiye'deki nüfusun %57,3'ü ilkokul, %9,4'ü ortaokul, %9,7'si lise ve %3,8'i yükseköğretim mezunudur. Herhangi bir okuldan mezun olmayanların oranı ise %19,8'dir (DPT 1995:24). Bu oranlar da Türk toplumunun bilgi ile ilişkisinde altyapısal sorunlar olduğunu ortaya koymaktadır.

Ulusal gelirden (Gayri Safi Milli Hasıla) eğitime ayrılan pay bilgi-toplum ilişkisini sağlama ve güçlendirmede ekonomik koşul olarak değerlendirilebilir. Ulusal gelirden eğitime ayrılan pay Danimarka'da %8,3, İsveç'te %8,0, Finlandiya'da %7,6, İrlanda'da %6,5, Fransa'da %5,9 iken, Türkiye için bu pay yalnızca %3,4'tür (DİE 1999). Eğitim sorunlarını büyük ölçüde çözmüş olmalarına karşın bu ülkelerin eğitime ayırdıkları payın yüksekliği, eğitimin stratejik öneminin yine bu ülkeler tarafından anlaşıldığı anlamına gelmektedir. Türkiye'nin %3,4'lük payı bilgi-toplum ilişkisinde de olumsuz bir ön koşul olarak düşünülebilir.

Kısaca, Türkiye'de eğitime ilişkin veriler güçlü ve nitelikli bir bilgi-toplum ilişkisi için temel araçların, aynı anlama gelmek üzere, altyapısal koşulların genel olarak yeterli olmadığını göstermektedir.

Kültür

Çok kapsamlı bir kavram olan kültür için bu çalışmada yıllık kitap ve dergi üretimi ile kütüphanelere ilişkin göstergeler temelinde bir değerlendirme yapılacaktır. Bu değerlendirme ile Türkiye'de kültürel koşulların bilgi-toplum ilişkisi için ne durumda olduğuna yönelik ipuçları elde edilmeye çalışılacaktır.

Bir ülkede bir yılda üretilen kitap ve dergi sayısı bilgi-toplum ilişkisinde hem bilgi üretimini hem de bilgi tüketimini gösteren işlevsel ölçütlerden birisidir. Aşağıdaki tablo bu ölçüte ilişkin son 19 yıllık verileri içermektedir.

Tablo 3. Türkiye'de Yıllık Kitap ve Dergi Sayıları

<i>Yıllar</i>	<i>Kitap Sayısı</i>	<i>Dergi Sayısı</i>
1980	4318	2019
1985	6741	2568
1990	6586	2614
1995	5172	2594
1998	9383	2515

Kaynak: DİE 2000; DİE 1993; DİE 1985

1980 yılındaki askeri yönetime geçişin de etkisiyle bir önceki yıla göre (1979'da kitap 5 071 ve dergi 2 222) azalışla başlayan yıllık kitap ve dergi üretimi görüldüğü gibi 5-10 bin aralığında değişmektedir. Bu sayılarda düzenli bir artış ya da azalış görülmemekte, istikrarsız bir yapı gözlenmektedir. Ayrıca, kitap tirajlarının 3-5 binlerde olduğu düşünülürse bilgi üretim ve tüketiminin oldukça düşük oranlarda olduğu söylenebilir. Bu değerlendirme Türk toplumunun bilgi ile olan ilişkisinin zayıflığı anlamına gelmektedir. Sözü edilen zayıflığı, yıllık kitap sayılarını Türkiye'nin önüne hedef olarak koyduğu Avrupa Birliği (AB) ile kıyaslayarak da görmek olanaklıdır.

Tablo 4. AB Ülkeleri ve Türkiye'de Yıllık Kitap Üretimi

<i>Ülkeler</i>	<i>Nüfus</i>	<i>Kitap Sayısı</i>
Avusturya	8 055 000	8056
Belçika	10 143000	13913
Danimarka	5 251 000	12352
Finlandiya	5 117 000	13 104
Fransa	58 256 000	34766
Almanya	81 818000	71 515
Yunanistan	10 465 000	4225
İrlanda	3616000	1 527
İtalya	57 333 000	35236
Lüksemburg	413000	681
Hollanda	15494000	34067
Portekiz	9 921 000	7868
İspanya	39 242 000	46330
İsveç	8 838 000	13496
İngiltere	58 694 000	107263
Türkiye	61 536 000	9383

Kaynak: DiE 2000; UNESCO 1999; DiE 1999.

Tablo 4'de de görüldüğü gibi, nüfus temelinde yapılacak bir değerlendirmede Türkiye'nin yıllık kitap üretiminin oldukça düşük olduğu anlaşılmaktadır. Kendisine en yakın nüfuslara sahip Fransa'da 34 766, Almanya'da 71 515, İtalya'da 35 236 ve İngiltere'de 107 263 olan yıllık kitap sayılarından en düşük olanı Türkiye'nin yaklaşık dört katıdır. Ayrıca, nüfusu Türkiye'nin dörtte biri olan Hollanda'nın yıllık kitap sayısı Türkiye'nin iki katıdır. Veriler Türkiye'de toplumun bilgi ile ilişkisinin zayıflığını açıkça ve somut bir biçimde ortaya koyar niteliktedir.

Bir toplumdaki okuma alışkanlığı düzeyi bilginin toplumsallaşma dolayısıyla bilgi-toplum ilişkisi düzeyini gösteren önemli bir ölçüttür. Çünkü, okuma bilgi edinmenin temel yoludur.

Yapılan araştırmalar Türk toplumunun bu konuda da olumsuz bir tablo çizdiği anlaşılmaktadır. PİAR'ın Türkiye'de 15 ilde yaptığı bir araştırmaya göre, deneklerin %40'ı hiç kitap okumamakta, ayrıca %74'ü okuma düzeylerini yeterli bulmamaktadır. Yine, bu deneklerin %60'ı anne ve babalarının hiç kitap okumadıklarını, %51'i büyüdükleri evde kitaplık bulunmadığını belirtmişlerdir (Özdemirci 1990:154-155).

Yapılan bir başka araştırmanın sonuçlarına göre, eğitim-kültür düzeyi görece yüksek olduğu bilinen Ankara'da halkın %35,5'i hiç kitap okumazken, %30,1'i zayıf bir okuma alışkanlığına sahip olduğunu belirtmiştir. Diğer bir deyişle, Ankara'da okuma alışkanlığına sahip olmayanlarla, zayıf bir okuma alışkanlığına sahip olanların oranı %65,6'ya ulaşmaktadır (Yılmaz 1996:127).

Cumhuriyet Üniversitesi'ndeki öğrenciler üzerine yapılan bir araştırmaya göre öğrencilerin yalnızca %26'sı boş zamanlarında kitap okuduğunu söylemiştir. Benzer bir araştırmada, Orta Doğu Teknik Üniversitesi öğrencileri arasında ise okuma alışkanlığına sahip olanların oranı %21,6 olarak saptanmıştır (Bayram 2001:2-3). Bu alışkanlığa sahip olma olasılığı en yüksek grup sayılacak üniversite öğrencilerine ilişkin bu oranlar oldukça düşük sayılabilir, İstanbul'da yapılan bir başka araştırmanın sonuçlarına göre, deneklerin %60,7'si kitap okuma alışkanlıklarının olmadığını söylemiştir (Bayram 2001:29).

Görüldüğü gibi, doğrudan bir gösterge sayılabilecek okuma alışkanlığı düzeyleri temelinde düşünüldüğünde Türk toplumunun bilgi ile ilişkisinin oldukça zayıf olduğu söylenebilir.

Bilgi-toplum ilişkisine ilişkin değerlendirmelerde dikkate almamız gereken bir başka kurum, bilginin toplumsallaşmasında belirleyici roller üstlenen kütüphanedir. Bilgiyi toplayan, düzenleyen ve kullanıcıya sunan, dolayısıyla bir bilgi kurumu olan kütüphanelere yönelik veriler bilginin toplumsallaşma, yani, bilgi-toplum ilişkisi düzeyini ve-
recektir.

Bir ülkede en yaygın olarak bulunan ve hiç bir ayırım gözetmeksizin, topluma ücretsiz hizmet sunan halk kütüphanelerine ilişkin AB karşılaştırmalı veriler konuya ışık tutacaktır.

Tablo 5. AB Ülkeleri ve Türkiye'deki Halk Kütüphanelerine İlişkin Genel Veriler

Ülkeler	Nüfus (000) (1996)	Halk Küt. Sayısı (1997)	Halk Küt. Sayısı (1997)	Halk Küt. Sayısı (1997)	Halk Küt. Sayısı (1997)	Halk Küt. Sayısı (1997)	Halk Küt. Sayısı (1997)	Halk Küt. Sayısı (1997)	Halk Küt. Sayısı (1997)	Halk Küt. Sayısı (1997)	Halk Küt. Sayısı (1997)
Belçika	10 143	1	490	30	531	2	310	3	940	2	580
Danimarka	5251		892	31	433		-	4	942	2	208
Almanya	81 818	14	372	149	205	9	935	11	183	10	126
Yunanistan	10465		829	9	088	2	286	1	834	1	029
İspanya	39242	3	600	32	750	6	066	6	608	4	139
Fransa	58256	2	577	89	766	4	605	12	864	4	890
İrlanda	3616		351	11	212		848	1	328		247
İtalya	57333	2	155	41	474	6	756	23	840	5	984
Lüksemburg	413		5		528		-		153		38
Hollanda	15 494	1	130	41	489	4	346	8	408	2	510
Avusturya	8055	2	016	9	110		929	9	362		776
Portekiz	9921		219	4	842		-		756		219
Finlandiya	5 117	1	202	36	832	2	516	4	232	1	490
İsveç	8838	1	702	46	295		172	6	293	2	486
İngiltere	58 694	5	183	131	680	33	630	26	843	6	552
Türkiye	61536**	1	310	11	296		970	3	161		342***

*Bu sütunda yer alan verilerde İspanya'ya ilişkin veri 1996,Fransa,İtalya ve İsveç'e ilişkin verilerde 1990 yıllarına aittir.

**Yıl ortası geçici nüfus tahmini (DİE 1999).

***Kütüphaneler Genel Müdürlüğü'nden Berrin Acar ile 23.10.2001 tarihinde yapılan görüşmede alınan sayı.

Kaynak:United Nations 2000;UNESCO 1999;DİE 1999;DİE 1998;

www.kutuphanelergm.gov.tr; Statistisches Bundesamt 1999

Tablo 5'te sunulan bütün veri grupları itibariyle, Türkiye, özellikle kendisine yakın ve daha az nüfusa sahip ülkelerle karşılaştırıldığında olumsuz bir duruma sahiptir. Bu veriler temelinde düşünüldüğünde, AB'de yaklaşık 10 000 kişiye, Türkiye'de ise 50 000 kişiye bir kütüphane düşmektedir. AB'de bir halk kütüphanesindeki derme (koleksiyon) ortalama yaklaşık 20 000, Türkiye'de 10 000 kitaptan oluşmaktadır. AB'de bir kütüp-

haneci yaklaşık 10 000 kişiye, Türkiye.'de 180 000 kişiye hizmet vermek zorundadır. Bilgi kullanımı açısından önemli olan bir gösterge de halk kütüphanesine üye olanların oranıdır. Buna göre AB'de nüfusun ortalama %21'i halk kütüphanesine üye iken, Türkiye'de halk kütüphanesine üye olanların nüfusa oranı yalnızca %1,5'tir. AB'de bir üye halk kütüphanesinden okumak üzere yılda 50 kitap ödünç alırken, Türkiye'de bu sayı yaklaşık 5'tir. Tüm bu sayılar Türkiye'de bilginin toplumla yeteri kadar buluşamadığını diğer bir deyişle, toplumun yaşamında bilginin çok yer bulmadığını göstermektedir. Bir başka kütüphane türü olan ve bilimsel bilginin üretilmesine doğrudan katkıda bulunan üniversite kütüphanelerinde de durum görece iyi olmasına karşın elması gereken düzeyde görünmemektedir, ilgili üniversitelerin kütüphane yayın alımına ayırdıkları kaynak miktarlarına ilişkin veriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 6. Üniversitelerin Kütüphane Yayın Alımlarına Ayırdıkları Bütçeler

Üniversite adı	Öğrenci Sayısı	Kütüphane Yayın Alanı Harcama Toplamı (\$)	Öğrenci Başına Yayın Alım Harcama Miktarı (\$)
Harvard	18030	15 116737	838,42
Berkeley	27637	10940620	395,86
Princeton	6351	7981 019	1256,65
Sydney	33647	4 791 433	142,40
Türkiye kamu üniv. toplamı	1 450 390	12 903 529	8,89

aynak: Çelik (2002:247)

Görüldüğü gibi, bilgi üretimi ile doğrudan ilgili kurumlar olan üniversitelerin kütüphane yayın alımları için yaptıkları harcamaların öğrenci başına düşen miktarları hesapladığında Türkiye ile diğer ülke üniversiteleri arasında çok büyük farklılıklar olduğu kısılmaktadır. Yalnızca Harvard üniversitesinin bu konuda yaptığı harcamanın Türkiye'deki tüm kamu üniversitelerinin yaptığı harcamadan daha fazla olması oldukça düşündürücüdür. Aynı biçimde, Princeton Üniversitesi'nin bu konuda öğrenci başına yaptığı harcama 1.256 Dolar iken Türkiye'de bu miktar yalnızca 9 Dolardır. Böylesi farklı koşullarda bilgi-toplum ilişkisinin Türkiye'de daha güçlü olacağını beklemek ve düşünmek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Üniversite bütçelerinden kütüphanelere ayrılan pay ABD'de yaklaşık %,3'lerde iken, Türkiye'de 1 999 yılında bu oran %,0,69'dur (Çelik 2002:246-247).

Kısaca, Türkiye'de *kültür alanında* bilgi-toplum ilişkisini güçlendirecek koşulların yeterince oluşmadığı söylenebilir.

Araştırma-Geliştirme: (AR-GE)

Bir ülkedeki Arştırma-Geliştirme etkinlikleri bilgi üretimi ile doğrudan ilişkisi olan bir alandır. Bu alanın yeterliliği ya da yetersizliği o ülkedeki bilgi üretiminin yeterliliği ya da yetersizliği anlamına gelecektir. Bu konuda genelde kullanılan ölçüt Ulusal Gelir den Ar-Ge'ye ayrılan paydır. Buna ilişkin veriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 7. AR-GE Harcamaları (1999)

	Dolar
Toplam Ar-Ge harcaması (Milyon)	1 157,70
Ar-Ge harcaması/GSYİH (%)	6,3
Kişi başına düşen Ar-Ge harcaması	17,5

Kaynak: DİE (2001:1)

Ar-Ge harcaması için kritik eşiğin %1 olduğu göz önüne alınırsa, Türkiye'nin binde 6'lık oranı oldukça yetersiz bir düzeyi ifade etmektedir. Bu oran ABD'de %2,5-3; Fransa ve Almanya'da %2-2,5; İtalya, Avusturya ve Kanada'da %1-1,8'dir. Ar-Ge harcamaları içinde yükseköğretimin payı %55,3, kamu kesimini payı %6,7 ve özel sektörün payı %38'dir. 1999 yılında iktisaden faal 10 000 kişiye düşen Ar-Ge personeli sayısı 10,5 ve araştırmacı sayısı 8,7'dir. Bu konuda kritik eşiğin 10 000 kişiye 15 araştırmacı olduğu bilinmektedir. Ar-Ge personelinin %60,3'ü yükseköğretimde, %23,1'i özel sektörde ve %16,6'sı kamu sektöründe çalışmaktadır (DİE 2001:2-3)

Ar-Ge alanında, doğrudan bilgi sektörüne yapılan yatırımların ulusal gelire oranı, patent sayıları ve ileri teknoloji ihracatının toplam sanayi ihracatındaki payı da önemli göstergeler olarak kabul edilmektedir.

Tablo 8. Ar-Ge ile İlgili Bazı Göstergeler

Ülkeler	Bilgi Sektörüne Yapılan Yatırımlar/GSYİH (%) (1995)	1 Milyon Kişiye Düşen Patent sayısı (1999)	İleri teknoloji İhracatı/Sanayi İhracatı (1996)
ABD	8,4	4 541	26,8
Kanada	8,8	1 457	10,8
Japonya	6,6	3 134	23,5
Belçika	7,0	-	8,0
Danimarka	9,6	-	12,9
Finlandiya	9,5	-	14,8
Fransa	10,2	1 084	17,4
Almanya	7,1	1 985	11,3
İtalya	6,1	471	7,4
İsveç	10,6	2 380	19,5
TÜRKİYE	2,8	1	2,5

OECD ülkeleri ile Türkiye arasında gerçek bilgi sektörüne yapılan yatırımlar ulusal gelire oranı, gerekse bir milyon kişiye düşen patent sayısı ve yüksek teknoloji ihracatının toplam sanayi ihracatına oranı itibariyle anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Bilgi sektörüne yapılan yatırım konusunda Türkiye'ye en yakın orana sahip İtalya ile aradaki FARK iki kattır. Patent sayılarında ise kıyaslanamayacak kadar büyük farklılıklar bulunmaktadır. ABD için 4541 olan patent sayısı Türkiye için yalnızca 1'dir. Toplam sanayi ihracatında yüksek teknoloji ihracatının payı ABD'de %26,8 iken, Türkiye'de %2,5'tur. Bilginin üretimi ile ilgili Ar-Ge alanındaki veriler Işığında, Türkiye'nin bu alanda henüz oldukça gerilerde olduğu ve özellikle teknoloji üretme konusunda yeterli altyapının bulunmadığı söylenebilir.

İnternet Kullanımı

Son yıllarda bilgi teknolojileri alanında sözü en çok edilen gelişme kuskusuz İnternet'tir. İnternet, sağlıklı ve güçlü bir bilgi-toplum ilişkisi sürecinde yeni bir aşamayı ifa etmektedir. Gerekli koşullar, diğer bir deyişle eğitimsel, kültürel ve teknolojik altyapı sağlandığında hemen her alanda yeni olanaklar yaratan bu araç toplumlar için geleceğe hazırlanmanın yeni bir mücadele alanı olmuş gibi görünmektedir.

Somut olması açısından İnternet kullanımına ilişkin bazı istatistiklerle bu konuda Türkiye'nin durumunu diğer ülkelerle karşılaştırarak vermekte yarar bulunmaktadır. Ancak, Türkiye'ye ilişkin verilerin yetersiz ve sağlıklı olduğu bilinmektedir. Öncelikle 2002 yılı Şubat ayı itibariyle dünyadaki İnternet kullanıcı sayısının bölgesel dağılımına bakabiliriz.

Tablo 9. İnternet Kullanıcı Sayısı (Online Bağlantı Sayısı)

<i>Bölgeler</i>	<i>Sayı (Milyon)</i>	<i>Oran</i>
Afrika	4,15	0,7
Asya/Pasifik	157,49	28,9
Avrupa	171,35	31,4
Orta Doğu	4,65	0,9
Kanada & ABD	181,23	33,3
Latin Amerika	25,33	4,6
Toplam	544,20	99,8

Kaynak : www.nua.com

İnternet kullanıcı sayısında bölgeler arasında büyük dengesizliklerin olduğu görülmektedir, ABD, Kanada ve Avrupa'nın payı toplam içinde %64,7'ye ulaşmaktadır. Afrika, Orta Doğu ve Latin Amerika'nın toplam payı %6,2'dir. Bu sayılar bilgi-toplum ilişkisinde dünyada ciddi eşitsizliklerin olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin durumunu görmek için bazı AB üyesi ülkelerle yapılacak karşılaştırma yararlı olabilir.

Tabto 10. AB Ülkeleri ve Türkiye'de İnternet Kullanıcı Sayıları

Ülkeler	Yılları	İnternet Kullanıcı Sayısı (Milyon)	Ülke Nüfusuna Oranı (%)
Avusturya	2001	3,55	43,45
Belçika	2001	3,4	33,14
Danimarka	2002	3,23	60,38
Finlandiya	2000	2,27	43,93
Fransa	2001	15,65	26,28
Almanya	2002	30,2	36,37
Yunanistan	1999	1,33	12,42
İrlanda	2002	1,27	33,07
İtalya	2001	19,25	33,37
Lüksemburg	2000	100,00	22,86
Hollanda	2002	9,28	58,07
Türkiye	2000	1,65*	2,62

*Bu sayının 2002 yılı için 2-3 milyon olduğu tahmin edilmektedir.

Kaynak: www.nua.com: DPT (2000:128)

Ülke nüfusuna oranları itibariyle bakıldığında, Türkiye'de de giderek bilgi-toplum ilişkisinde temel araç olarak algılanan İnternet kullanımının oldukça düşük düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, daha önce sunulan veriler ışığında düşünülürse, aslında bu farklılığın doğal olduğunu söylenebilir. Çünkü, İnternet ve diğer bilgi teknolojisi ürünlerin üretim ve kullanımı için altyapısal koşulların eksikliği de yine sözü edilen verilerle ortaya konmuştu. İnternet, bilgi-toplum ilişkisi, diğer deyişle bilgi teknolojileri alanındaki sürecin şimdilik son aşaması olarak değerlendirilirse, sürecin önceki aşamalarına ilişkin eksiklik ve yetersizliklerin bu sonucu yaratması kaçınılmazdır.

Sonuç ve Öneriler

Sunulan verilere dayanarak Türkiye'ye ilişkin şu sonuçları sıralayabiliriz:

1. Güçlü ve sağlam bir bilgi-toplum ilişkisi için gerekli başlıca altyapısal öge olan eğitim açısından yeterli koşullar bulunmamaktadır. Geleneksel okuryazarlık ve okullaşmada ciddi sorunlar bulunmaktadır

2. Sözü edilen ilişki açısından bir diğer önemli öge olan kültürel yapıya ilişkin koşullar da genelde olumsuzdur. Yıllık kitap üretimi, okuma alışkanlığı ve kütüphanelere yönelik göstergeler bilgi-toplum ilişkisinde kültürel altyapı açısından bu yetersizliği ortaya koymaktadır.
3. Ar-Ge etkinlikleri bilgi üretiminde ciddi eksikliklerin varlığına işaret etmektedir.
4. Bir bilgi üretim ve tüketim aracı olarak İnternet'in kullanımı bilgi-toplum ilişkisini geliştirecek düzeylerde değildir.
5. Genel olarak bilgi-toplum ilişkisini sağlayacak koşullar yetersizdir. Böylesine yetersiz koşullarda bilgi teknolojisini üretmek ve bilinçle kullanmak olanaklı görünmemektedir.

Sonuçlar çerçevesinde önerilerimiz şunlardır:

- Bilgi üretim ve kullanımın eğitimsel altyapısını sağlamak için geleneksel, bilgisayar ve bilgi okuryazarlığı için gerçekçi hedefler konulmalı ve bir program ve irade temelinde bu sorunlar çözümlenmeye çalışılmalıdır. Eğitimde gerekli nicel koşullar sağlanarak, araştırmaya dayalı bir yapı oluşturulmalıdır.
- Yayın yaşamı ve kütüphaneler ekonomik ve hukuksal olanaklarla güçlendirilmeye çalışılmalıdır. Okuma alışkanlığı eğitim ve kültür alanlarının çözümlenmesi gereken temel sorunlarından biri olarak kabul edilmelidir.
- Ar-Ge etkinlikleri için bir politika geliştirilmeli, gerekli koşullar bir an önce sağlanarak uygulanmalıdır.
- İnternet bir sürecin parçası olarak görülmeli, eğitimsel, iletişimsel, ekonomik ve hukuksal vb. altyapı sorunlarına acil çözümler üretilmelidir,

Teknolojiyi sürekli ithal ederek kullanmak bir toplumu gelişmiş yapamaz. Gelişmenin temel koşulunun o teknolojiyi üretmek ve böylece bilinçle/işlevsel biçimde kullanmak olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Ancak, teknolojiyi üretmek ve bilinçle kullanmak için öncelikle güçlü ve sağlıklı bir bilgi-toplum ilişkisinin kurulması gerekmektedir. Her alanda olduğu gibi hu alanda da özentili yaklaşımlardan kaçınmak önemli görünmektedir.

Kaynakça

- Bayram, Servet. (2007). *Türkiye'de kitap okuma alışkanlığı*, İstanbul: İTO.
- Baysal, Jale. (1992). *Kitap ve kütüphane tarihi*, İstanbul: TKD İstanbul Şubesi.
- Çelik, Ahmet.(2002). "Üniversite kütüphaneleri: güncel durum". *Kütüphanecilikle Yeni Gelişimler, Kavramlar, Olgular...* 37. *Kütüphane Haftası bildirileri, 26 Mart- 01 Nisan 2002*. içinde (244-251) Yay. Haz. Ali Can ve başk. Ankara:TKD.
- DİE. (1985). *Türkiye istatistik yılı 1985*. Ankara: DİE.
- DİE. (1993). *Türkiye istatistik yılı 1993*. Ankara: DİE.
- DİE (1998). *Türkiye istatistik yılı 1997*. Ankara: DİE.
- DİE (1999) *Sayılarla Türkiye ve Avrupa Birliği 1991-1996*. Ankara: DİE.
- DİE (2000). *Türkiye istatistik yılı 1999*. Ankara: DİE.
- DİE.(2001). "1998 ve 1999 yılları araştırma-geliştirme faaliyetleri anket sonuçları", *DİE Hab' Bülteni*. 8.5.2001.
- DPT .(1995) . *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*. Ankara: DPT.
- DPT .(2000). *Uzun vadeli strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*. Ankara
- DPT.
<http://www.kutuphanelersin.gov.tr> [5.04.2002]
<http://www.nua.com/surveys/how-manv> online [5.04.2002]
- MEB. (2001). *Milli eğitim sayısal veriler 2001*. Ankara: MEB.
- Ortaylı, İlber. (1999). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*, İstanbul: iletişim.
- Özdemirci, Fahrettin. (1990) "Niçin az okuyoruz kamuoyu araştırması sonuçlandı", *Türk Kutuphaneciler Derneği Bülteni* 6(3): 154-155.
- Saygılı, Şeref, C. Cihan ve H. Yurtoğlu.(2001) "Productivity and growth in OECD countries: a; assessment of the determinants of productivity". *Yapı ve Kredi Vconomic. Review* 12(2) Aralık (Yayımda)
- Statistisches Bundesamt. (1999). *Statistisches Jahrbuch 1999 für die Bundesrepublik Deutschland und für das Ausland*. Wiesbaden: Statistisches Bundesamt.
- UNESCO (1999). *Statistical yearbook 1999*. Paris: UNKSCO.
- United Nations (2000). *Statistical yearbook 1997*. New York: United Nations.
- Yılmaz, Bülent. (1996). *Halk kütüphanesi kullanımı: sosyo-ekonomik çözümleme*, İstanbul: TKİ İstanbul Şubesi.